

Նոնա Պողոսյան
Կարինե Մարգարյան

ԵՍ ԵՎ ՇՐՋԱԿԱ ԱՇԽԱՐՀԸ

Մաս 2

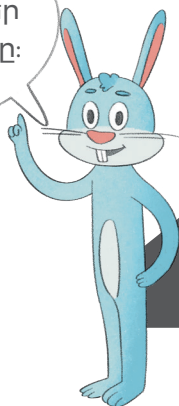
ՄԱՍՆԱԿՉԱՑԻՆ
ԳՊՐՈՉ

2

Նոնա Պողոսյան
Կարինե Մարգարյան

ԵՍ ԵՎ ՇՐՋԱԿԱ ԱՇԽԱՐՀԸ

Ողջուն,
շարունակենք մեր
ճամփորդությունը:

2

Մաս 2

ՄԱՍՆԱԿՑՄՅԻՆ
ԴՊՐՈՑ

Երևան 2023

ՀՏԴ 373.3:502/504(075.3)

ԳՄԴ 20.1g72

Պ 797

Յեղիևակներ՝ Նոնա Պողոսյան, Կարինե Մարգարյան
Խմբագիր՝ Սաթենիկ Մկրտչյան
Սրբագրիչ՝ Լիանա Չոբանյան
Նկարագարդում՝ Լիլի Կարապետյան
Ճարվածք և ձևավորում՝ Նորա Գալֆայան
Ձևավորողի օգնական՝ Լուսինե Թալալյան
Կազմի ձևավորում՝ Լուսինե Նավասարդյան

Համապատասխանում է ՀՀ Կառավարության 2021 թ. փետրվարի 4-ի N 136-Ն որոշմամբ ընդունված Հանրակրթության պետական չափորոշչին: Դասագիրքը ստեղծվել է «Մասնակցային դպրոց» ԿՀ միջգիտակարգային նախագծի շրջանակում:

Նախագծի ղեկավար՝ Վահրամ Սողոմոնյան

Պողոսյան Նոնա, Մարգարյան Կարինե

Պ 797 Ես և շրջակա աշխարհը: Հանրակրթական դպրոցի 2-րդ դասարանի դասագիրք / Ն. Պողոսյան, Կ. Մարգարյան.- Եր.: «Մասնակցային դպրոց» ԿՀ, 2023.

Մաս 2.- 74 էջ:

ՀՏԴ 373.3:502/504(075.3)

ԳՄԴ 20.1g72

Երաշխավորված է ՀՀ ԿԳՄՍ նախարարության կողմից:

Դասագրքում բովանդակային և տեխնիկական խնդիրներ հայտնաբերելու դեպքում կարող եք նամակ գրել հետևյալ էլփոստին՝ masnakcayindproc@gmail.com:

© Պողոսյան Նոնա, 2023

© Մարգարյան Կարինե, 2023

© «Մասնակցային դպրոց» ԿՀ, 2023

© ՀՀ ԿԳՄՍՆ, 2023

ISBN 978-9939-1-1722-5

Բովանդակություն

Մաս 1

Ինչպես սովորել..... 6

Իմ մարմինն ու ներաշխարհը

Ով եմ ես 15

Հույզեր և զգացմունքներ 18

Պատասխանատվություն և
հոգատարություն 20

Ժամանակ 22

Իմ զգայարանները 30

Առողջ լինելու գաղտնիքները
Մաքրություն և հիգիենա 33

Ես ապահով ու անվտանգ եմ

Առողջ սնունդ 38

Ինչ վտանգներ կան մեր շուրջը ... 43

Երկրաշարժ 48

Մաքուր միջավայր 51

Վարակիչ հիվանդություններ 56

Ես մենակ չեմ

Ընտանիք	58
Քաղաք և գյուղ	61
Մասնագիտություններ	65
Տեսարժան վայրեր	68

Մաս 2

Միասին ապրելու կանոնները

Ընկերություն	
Մենք օգնում ենք իրար.....	74
Արարքներ և հետևանքներ.....	75
Իրավունքներ և պարտականություններ	76
Վիճում ենք ու լուծումներ գտնում ..	79

Կենդանի բնություն

Բնություն	82
Բույսեր	86
Կենդանիներ	92
Բույսերի և կենդանիների կապը ...	98
Ապրելու պայմաններ	103

ԱՆԿԵՆԴԱՆ ԲՆՈՒԹՅՈՒՆ

Անկենդան բնությունը՝ բնակության միջավայր.....	107
Բնության փոփոխություններ	112
Բնության պահպանություն: ինչն է վնասում բնությանը	115

ՇԱՐԺՈՒՄ, ՃԱՅՆ և ԼՈՒՅԱ

Ուժ և շարժում	119
Լույս.....	125
Ձայն.....	129

ՆՅՈՒԹԵՐ, ԽԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՋԱՓՈՒՄՆԵՐ

Նյութեր և մասնիկներ, նյութերի խտկությունները	132
Չափեր, չափումներ	137
Ժամ, ժամանակ	140
Հեռավորություն.....	141
Չանգված	142
Ջերմություն.....	143

Ես

Ես և մարդիկ

Ես և բնությունը

Ես և տիեզերքը

Միասին ապրելու կանոնները

Ընկերություն |

Մենք օգնում ենք իրար..... 74

Արարքներ և հետևանքներ..... 75

Իրավունքներ և պարտականություններ 76

Վիճում ենք ու լուծումներ գտնում .. 79

1 | Նայիր նկարներին: Ի՞նչ է պատկերված: Ի՞նչ ես նկատում:

1 | Ինչպե՞ս պետք է պահեն երեխաներն իրենց նման դեպքերում: Ո՞ր **կանոնները** պետք է պահպանեն:

2 | **Սահմանե՛ք** դասարանական կանոններ: **Պատրաստե՛ք** պաստառ: Փակցրե՛ք այն դասարանի պատին: **Ջետևե՛ք** այդ կանոնների պահպանմանը:

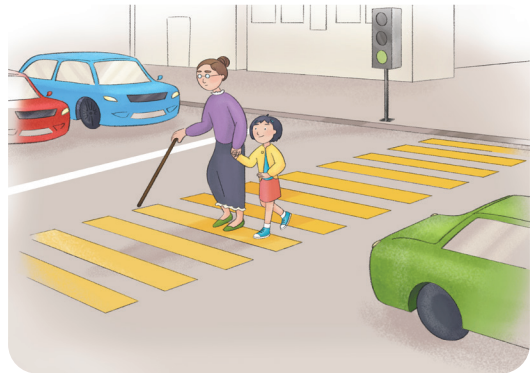
Ընկերություն Մենք օգնում ենք իրար

Պատմիր նկարների բովանդակությունը:
Ինչպե՞ս են միմյանց օգնում նկարներում
պատկերված երեխաները:
Լավ ընկերներ են նրանք:
Հիմնավորի՞ր պատասխանդ:

- 1 | Դուք ինչպե՞ս եք օգնում միմյանց դասարանում:
- 2 | Դու լավ ընկեր ես: **Հիմնավորի՞ր** պատասխանդ:
- 3 | Ո՞վ է քո ընկերը: **Պատմիր** նրա մասին:
Ինչո՞ւ ես նրան համարում քո ընկերը:

Արարքներ և հետևանքներ

1 | Թվարկված արարքներից որո՞նք են դրական, որո՞նք՝ բացասական:

2 | Ի՞նչ հետևանքներ կամ արդյունքներ կարող են ունենալ նշված արարքները: Հայտնի՞ր քո կարծիքը:

Իրավունքներ և պարտականություններ

Երեխաներն ունեն հավասար իրավունքներ:

Իրավունքն այն է, ինչ դու **կարող ես** անել:
Պարտականությունն այն է, ինչ դու **պետք է** անես:

Մեր իրավունքներն ու պարտականությունները կապված են իրար հետ:

1 | Նայիր նկարներին, մեկնաբանիր:
Դու ինչպե՞ս կվարվեիր:

Մարդիկ ունեն
հավասար իրավունքներ:
Դու պարտավոր ես
հարգել դրանք:

Դու ունես
պաշտպանված
լինելու իրավունք:
Պարտավոր ես
չվնասել ուրիշներին:

Դու ունես մաքուր
միջավայրում ապրելու
իրավունք: Պարտավոր
ես այն մաքուր պահել:

Դու ունես կրթություն
ստանալու իրավունք:
Պարտավոր ես
սովորել:

Դու ունես կարծիք
 հայտնելու իրավունք:
 Պարտավոր ես լսել
 ու հարգել բոլորի
 կարծիքները:

Դու ունես հանգստի
 իրավունք:
 Պարտավոր ես
 չխանգարել մյուսների
 հանգիստը:

2 | Ի՞նչ իրավունքներ և պարտականություններ
 ունեք դասարանում: **Լրացրե՛ք աղյուսակը:**

Իրավունքներ	Պարտականություններ

Մենք վիճում ենք և լուծումներ գտնում

Պատասխանիր հարցերին.

- 1 | Ձեր դասարանում վեճեր լինում են:
- 2 | Ինչի՞ համար եք վիճում:
- 3 | Կարողանում եք հարթել այդ վեճերը: Ինչպե՞ս:
- 4 | Հնարավոր է այնպես անել, որ դասարանում այլևս վեճեր չլինեն:
Հիմնավորիր պատասխանդ:

1 | Ինչպե՞ս կարող էին ավարտվել այս իրավիճակները:

Դերախաղով ներկայացրե՞ք դրանք:

Խաղի ժամանակ **արգելվում է** բղավել ու վիրավորել:

Քեզ կարող են օգնել հետևյալ արտահայտությունները

Առաջարկում եմ.....

Ինձ դուր չի գալիս, երբ.....

Եհշտ կլինեմ, եթե.....

Ուրախ եմ, որ դու.....

Ներողություն.....

Կարելի՞ է.....

2 | Բոլոր իրավիճակներում էլ հնարավոր է լուծումներ գտնել: Պետք է կարողանալ պայմանավորվել և չխախտել պայմանավորվածությունները:

Փորձե՛ք հիմնավորել ձեր առաջարկած լուծումները:

3 | Պատկերացրե՛ք մի իրավիճակ, երբ որոշել եք գնդակով խաղ խաղալ: Անին ու Դավիթը ուզում են խաղալ ֆուտբոլ, Սոսեն և Կարենը՝ բասկետբոլ, իսկ Լուսինեն՝ վոլեյբոլ: Լսե՛ք բոլորի կարծիքները և միասին որոշե՛ք որ խաղը խաղալ, որպեսզի բոլորը համաձայն լինեն:

ԿԵՆՊԱՆԻ ԲՆՈՒԹՅՈՒՆ

Բնություն	82
Բույսեր	86
Կենդանիներ	92
Բույսերի և կենդանիների կապը ...	98
Ապրելու պայմաններ	103

ԱՆԿԵՆՊԱՆ ԲՆՈՒԹՅՈՒՆ

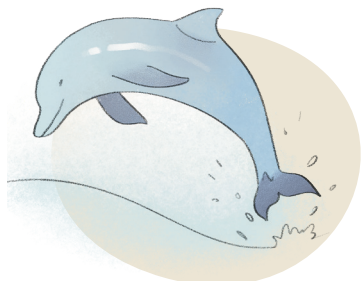
Անկենդան բնությունը՝ բնակության միջավայր.....	107
Բնության փոփոխություններ	112
Բնության պահպանություն: ինչն է վնասում բնությանը	115

Այն, ինչ մեզ շրջապատում է և չի ստեղծվել մարդու կողմից, կոչվում է **բնություն**:

Ես և բնությունը

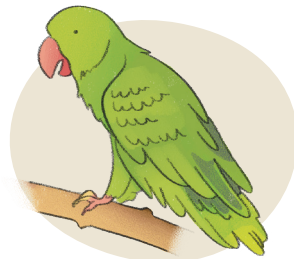
Կենդանի բնություն

դելֆին

ծառ

թուրթակ

Ինչո՞վ են
իրար նման:

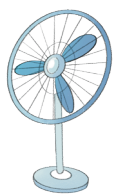

Շնչում են, սնվում են,
աճում են, շարժվում են,
բազմանում են,
մահանում են:

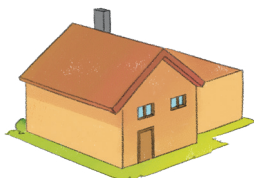

(Ա՛), հասկացա. եթե չեն շնչում,
չեն սնվում, չեն աճում, չեն
բազմանում, **անկենդան** են:

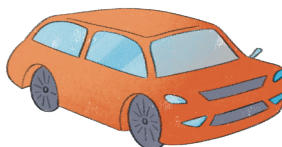
Անկենդան մարմիններ

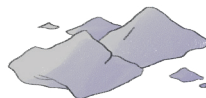
օդափոխիչ

տուն

ավտոմեքենա

քարեր

Անկենդան բնություն

Այն անկենդան մարմինները, որոնք ոչ թե մարդն է ստեղծել, այլ կան բնության մեջ, **անկենդան բնությունն են:**
Օրինակ՝ քար, արև, գետ և այլն:

1 | Ի՞նչ է ստանում մարդը **բնությունից:**
Ի՞նչ նշանակություն ունի **բնությունը:**

դեղաբույսեր

թելեր

սնունդ

թուղթ

կաշի

Մարդը բնության մի մասնիկն է:
Կարևոր է բնությանը խնամքով
վերաբերվելն ու պահպանելը:

Բույսեր

Թվարկի՞ր քո իմացած բույսերը:

Նռենի

Կեչի

գևարբուկ

մասրենի

անթառամ

սոճիներ

սպիտակ մանուշակ

կապույտ մանուշակ

Ջետաքրքիր է. Բույսերի անունները հաճախ կապ ունեն իրենց արտաքին տեսքի հետ, օրինակ՝ մարգարտածաղիկ, զանգակածաղիկ, եզան լեզու:

Ինչպե՞ս ես ճանաչում
բույսերը:

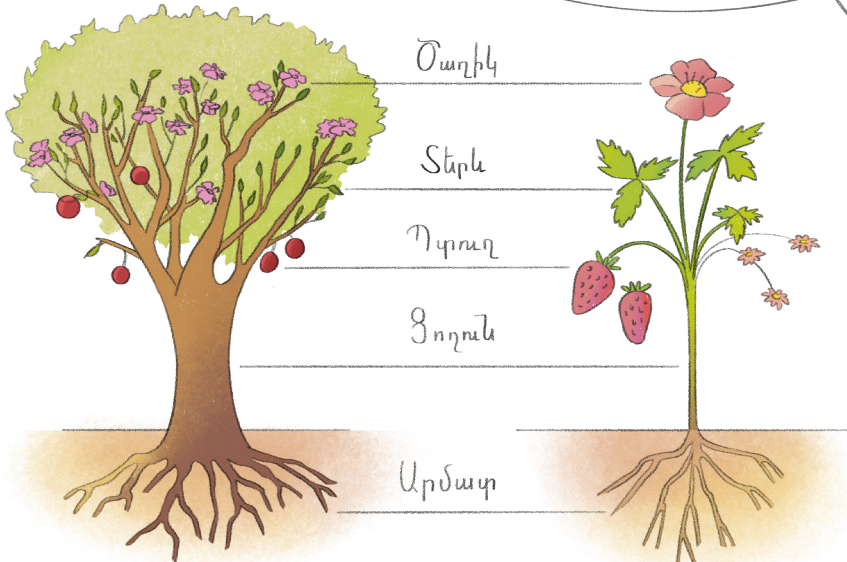
Բույսերը բնության այն
մարմիններն են, որոնք ունեն
կանաչ մասեր և սնվում են օդի ու
ջրի միջոցով (լուսաստիճեզ):

Բույսեր կարելի է տեսնել ամենուր՝
անտառում, ճահիճներում, լճերի ու
ծովերի խորքերում, մշակովի այգիներում:

Նրանք իրենց բնակության վայրի անունով էլ
կոչվում են՝ **ցամաքային** բույսեր, **ջրային** բույսեր,
ճահճային բույսեր, **մշակովի** և **վայրի** բույսեր և
այլն:

Ծանոթանալք բույսի
հիմնական մասերին՝
օրգաններին:

Բոլոր բույսերը բաժանում ենք երեք խմբի՝ **ծառեր, թփեր, խոտաբույսեր:**

1 | **Նկարագրենք** բույսերի խմբերը.

● **Ծառերը** բարձրահասակ են, ունեն մեկ հաստ, փայտացած ցողուն (որին անվանում ենք բուն) հողի մեջ խոր մխրճված արմատ և տերևներով սաղարթ:

բառբաբ

եղևնի

արևելյան սոսի (տնջրի)

● **Թփերը** ծառերից ցածրահասակ են, ունեն ավելի բարակ ու կարճ մի քանի ցողուն:

մասրենի

յասաման

● **Խոտաբույսերի** ցողունը կարճ է, կանաչ, փափուկ ու հյութալի: Նրանք երկար չեն ապրում:

անթառամ

եզան լեզու

եղիկջ

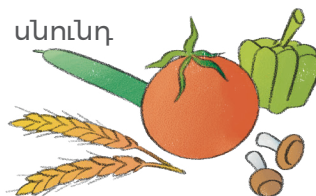

Բույսերի նշանակությունը

Դիտիր նկարը և թվարկիր բույսերի նշանակությունը:

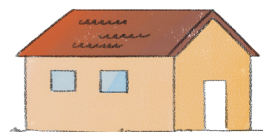
թթվածին

սնունդ

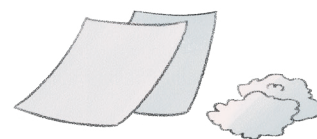
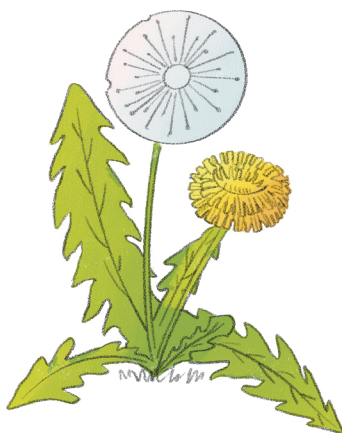
պաշտպանում է հողը

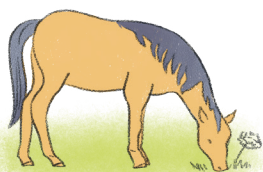
շինակյութ

մեղմացնում է կլիման

թուղթ, բամբակ

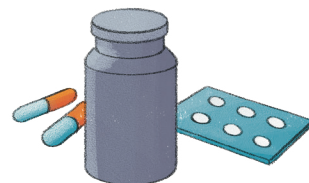
կեր է կենդանիների համար

երաժշտական գործիքներ

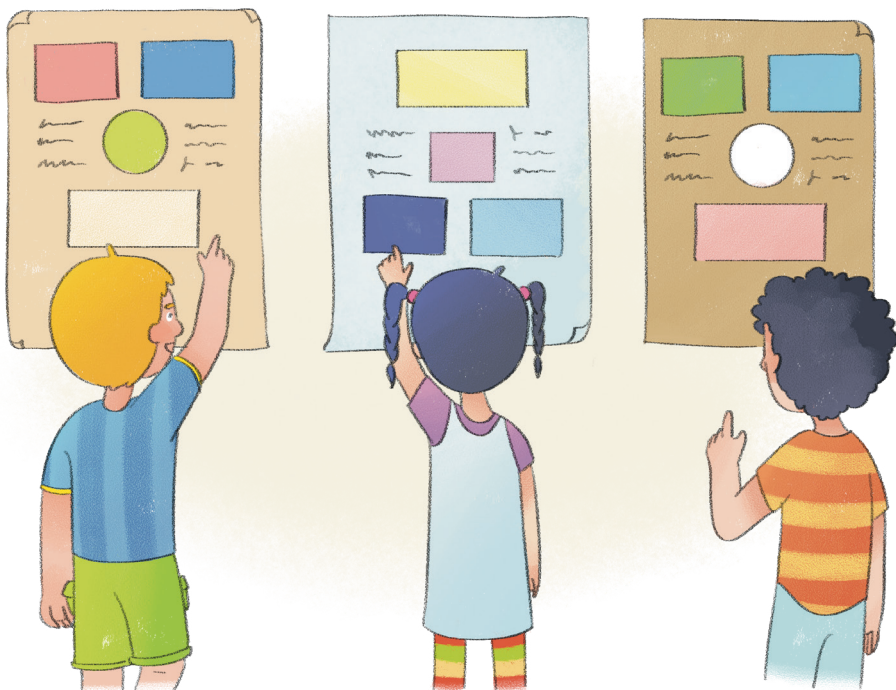
կանաչապատում

դեղեր

- 1 | Բույսերի մասին **գտն՞ք** հետաքրքիր տեղեկություն, հանելուկներ, թևավոր խոսքեր: Տեխնոլոգիայի դասին պատկերավոր **գիրք կազմն՞ք** ձեր հավաքագրած տեղեկություններից:
- 2 | Հաջորդ դասի համար դպրոց գալիս խնամքով **հավաքն՞ք** ձեզ հանդիպած բույսերից:

Ընկերներով բաժանվե՛ք 4-5 խմբի, փակցրե՛ք հավաքած բույսերը թղթի վրա: Ուսուցչի օգնությամբ **սկարագրե՛ք** բույսերը: Ձեր պաստառները փակցրե՛ք դասարանում:

Կենդանիներ

1 | Թվարկի՞ր քո իմացած կենդանիներին:

Ինչո՞վ են իրար նման կենդանիները: **Յաճճեմատի՞ր:**

դելֆին

արծիվ

մեղու

շուն

ընձառյուծ

հավ

գորտ

որդ

կով

Այն կենդանիները, որոնք ծնված օրվանից ինքնուրույն են, կոչվում են **վայրի կենդանիներ:**

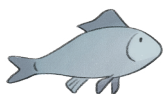
Այն կենդանիները, որոնց մարդն է խնամում, կոչվում են **ընտանի կենդանիներ:**

Գտիր ավելորդը

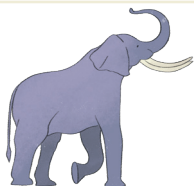
Արի՛ խաղանք:

1

2

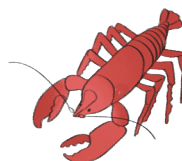
3

4

5

6

Ջիմնավորիր ընտրությունը:

Ինչո՞վ էր այն տարբերվում մյուսներից:

Թվարկիր նրան ազգակից կենդանիներ:

Գիտե՛ս, որ ազգակից կենդանիների խմբերն ունեն անուններ, օրինակ՝ ձկներ, սողուններ, երկկենցաղներ, թռչուններ, կաթնասուններ, միջատներ և այլն:

2 | Նկարագրի՛ր կենդանիների նշանակությունը մարդու կյանքում:

ծաղիկների փոշոտում

այլ կենդանիների համար կեր և մարդու համար սնունդ են

տարածում են բույսերի սերմերը

սանիտարներ են

փխրեցնում են հողը

հիվանդություններ են տարածում

օգտագործում են որպես աշխատուժ

փխրեցնում են հողը

կենդանիների միջոցով բուծում են որոշ հիվանդություններ

3 | Պատմիր հետաքրքիր պատմություններ
կենդանիների մասին:

Գուշակիր՝ ի՞նչն է

Մարմնիս վրա, ահա, տ՛նս

Սուր-սուր փշեր ունեմ ես.

Միակ հյուրն եմ դաշտերի,

Եվ թշնամին օձերի:

/վղխս/

Կենդանի եմ մարդու պես,

Ունեմ ն՛ ձեռք, ն՛ երես,

Տունս՝ տաքուկ անտառք,

Մեծ ծառերի կատարը:

/հվհոմի/

Կա մի հսկա կենդանի,

Ե՛վ խելացի, ն՛ բարի,

Յոթը տարին մի անգամ

Ձագ է տալիս աշխարհին:

/նվփ/

Թխկթխկոցով միալար

Ծառն է մաքրում անդադար,

Ուտում է որդ ու թրթուր՝

Կտուցով սուր ու ամուր:

/հվմսփտոմփ/

Վայրի և ընտանի մեղուն

1 | **Կարդա՛** տեքստը: **Պատմի՛ր** մեղունների մասին:

Մարդիկ մեղուններին պահում են նրանց տված մեղրի ու մեղրամոմի համար: Բայց նրանք ավելի կարևոր են. մասնակցում են բույսերի **փոշոտմանը**: Առանց դրա բնության մեջ ոչ մի բերք չէր լինի:

Մեղուններին մարդիկ պահում են **փեթակներում**: Իսկ վայրի մեղուններն ապրում են փչակներում, քարայրներում և ժայռերի ծերպերում:

Նրանք ընտանիքներ են կազմում, ունեն մեկ էգ (մայր մեղու), շատ արուներ (բոռեր) և աշխատավոր մեղուններ:

Աշխատավորներն ունեն
իրենց դերերը՝ փեթակը
նեկտար ու ծաղկափոշի
բերողներ, մեղրահացերը
լցնողներ, օդափոխողներ,
պահակներ և այլն: Մայր
մեղուն էլ ձվեր է դնում:

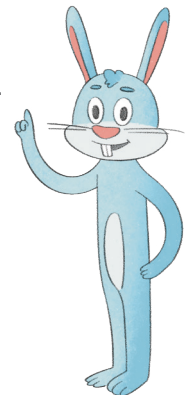
Մեղվապահը քամում է մեղրը,
մի մասն էլ թողնում է, որ
մեղուները ձմռանը սնվեն:

Նայած, թե մեղուն ինչ ծաղկի
նեկտար է հավաքել, մեղրն
ունենում է տարբեր գույներ ու
համեր:

Մեղրն առողջարար սնունդ է
մարդու համար:

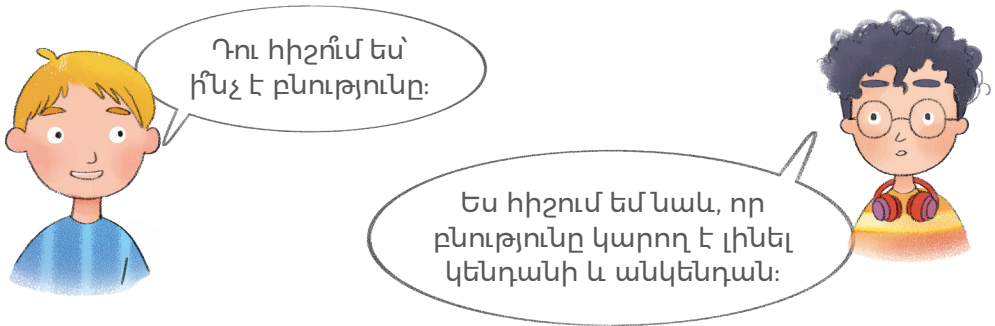

2 | Գրքերից և համացանցից լրացուցիչ
տեղեկություն հավաքիր մեղուների ու
մեղրի մասին:
Ներկայացրո՛ւ ընկերներիդ:

Բույսերի և կենդանիների կապը

1 | Նկարագրի՛ր՝ ինչ է պատկերված:

2 | Կենդանի բնությունը և անկենդան բնությունը միմյանց հետ կապված են: **Բնօրինակներ:**

Ապրելու համար անհրաժեշտ են **ջուր, օդ, լույս, ջերմություն, հող, սնունդ:**

Արի խաղանք:

Քեզ անհրաժեշտ են թել, կպչուն թերթիկներ:

Ջամբյուղից վերցրո՛ւ մեկ կպչուն թերթիկ:

Կարդա՛ վրան գրված բառը, փակցրո՛ւ թերթիկը կրծքիդ:

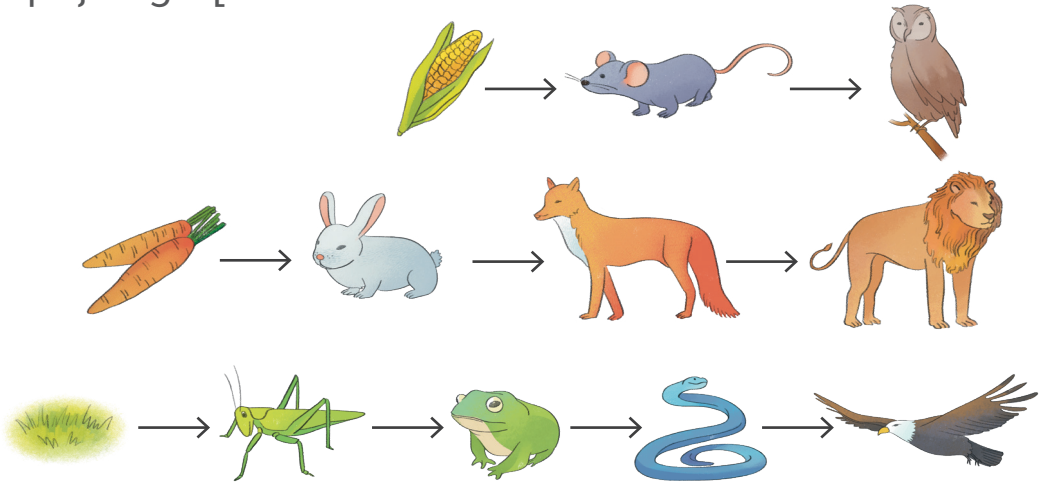
Վերցրո՛ւ մի քանի թել:

Ճրջի՛ր դասարանում, կարդա՛ ընկերներիդ թերթիկները և թելերիցդ մեկի ծայրը պարտադիր պահելով քո ձեռքում՝ մյուս ծայրը տուր այն ընկերոջդ, որի թերթիկին գրվածը որևէ կերպ կապ ունի քո թերթիկին գրվածի հետ:

Օրինակ՝ ծառ__ հող __ ջուր __ խնձոր,
 ձուկ __ որդ__ ջուր:

Ստացվեց ցանց, որը կոչվում է
«կյանքի ցանց»:

Կենդանի բնության մարմինները նաև սնվում են միմյանցով:

Այսպիսի կապերը կոչվում են **սննդային շղթաներ**:

3 | Գծերով միացրո՛ւ իրարով սնվողներին:

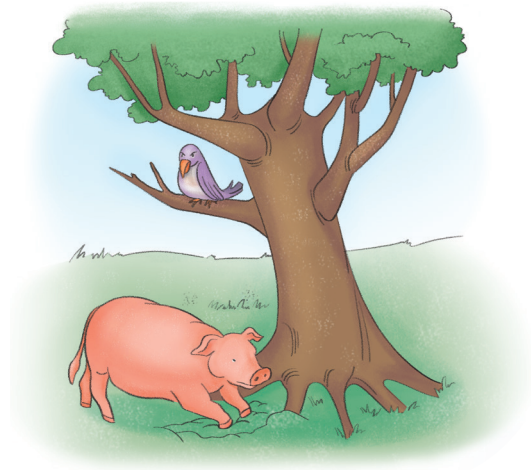

Բնության բոլոր մասնիկները կապված են իրար հետ, և մեկի կորուստը կարող է բերել բոլորի կորստի:

4 | Լսիր կամ կարդա՛ առակը և փորձիր բացատրել իմաստը:

**Աթաբեկ
Խնկոյան**

Խոզն ու ագռավը
(առակ)

Մի դարավոր կաղնու տակ
Խոզը ագահ ու անհագ,
Այնքան կաղին զխտվեց,
Որ ցած ընկավ ու փռվեց:

Զարթնեց քնից ու տակից
Ծառը փորեց արմատից:

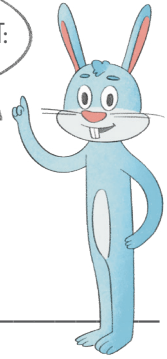
- Ի՞նչ էս անում, այ անգետ,-
- Ագռավն ասաց վերևից:-
Խամդ ես անում ծառի հետ,
Կչորանա արևից:
- Չորանում է՝ չորանա,

Ինձ ի՞նչ օգուտ՝ զորանա,
Միայն կաղին ունենամ,
Ուտեմ, պառկեմ, գիրանամ:

- Այ ապերախտ կենդանի,
Ով քեզ նման վիզ ունի՝
Իր կույր աչքով չի տեսնի,
Որ կաղինը հյուսթալի
Լոկ այս ծառն է ձեզ տալի,
- Ագռավն ասավ
խոզուկին,
Էն կախ գլուխ կուզիկին:

5 | Ի՞նչ կապ ունի այն քո դասի հետ: **Մեկնաբանիր:**

Տեսնենք՝ ի՞նչ ես հիշում:

Քո աշխատանքային տետրում
գրիր ճիշտ պատասխանը:

1 | Ի՞նչ է բնությունը:

**2 | Ինչո՞վ են նման կենդանի բնության
մարմինները:**

Շնչում են _____

**3 | Իրար հետ կապված են կենդանի և անկենդան
բնությունը:**

Այո Ոչ

4 | Անկենդան բնությունն է.

Կատու Թիթեռ
 Շուն Աստղ

5 | Կենդանի բնությունն է.

Անձրև Լեռ
 Մարդ Հող

Ապրելու պայմաններ

Դիտիր, փորձիր, հիմնավորիր

Փորձ 1. Բաժանվեք խմբերի, հետևե՛ք 7-10 օր: Գրանցե՛ք փորձի արդյունքները:

Վերցրե՛ք մեկանգամյա օգտագործման երեք ափսե: Դրանց վրա փռե՛ք մի քիչ բամբակ: Բամբակի վրա լցրե՛ք 7-8 լոբու սերմ: Ափսեներից մեկն ամեն օր չափավոր ջրե՛ք, մյուսը մի ջրե՛ք, երրորդը շատ ջրե՛ք (այնքան, որ ջուրը ծածկի սերմերը)...

Աշխատանքային թերթիկ

№	Սերմեր	Պայմաններ	Արդյունքներ
1		Չափավոր է ջրվում	
2		Ծատ է ջրվում	
3		Չի ջրվում	

Փորձ 2. Փորձ 1-ի արդյունքում ծլած սերմերը տեղափոխե՛ք երկու ապակե տարայի մեջ: Մեկն ամուր ծածկե՛ք կափարիչով: Հետևե՛ք մի քանի օր: Գրանցե՛ք արդյունքները: **Հիմնավորե՛ք:**

Փորձ 3. Բաժանվե՛ք 4 խմբի և ուսուցչի օգնությամբ իրականացրե՛ք հետևյալ փորձը. Վերցրե՛ք 4 սենյակային բույս: Ամեն մեկը պահե՛ք տարբեր խոնավության ու լուսավորության պայմաններում:

Հետևե՛ք և արդյունքները գրանցե՛ք աշխատանքային թերթիկում:

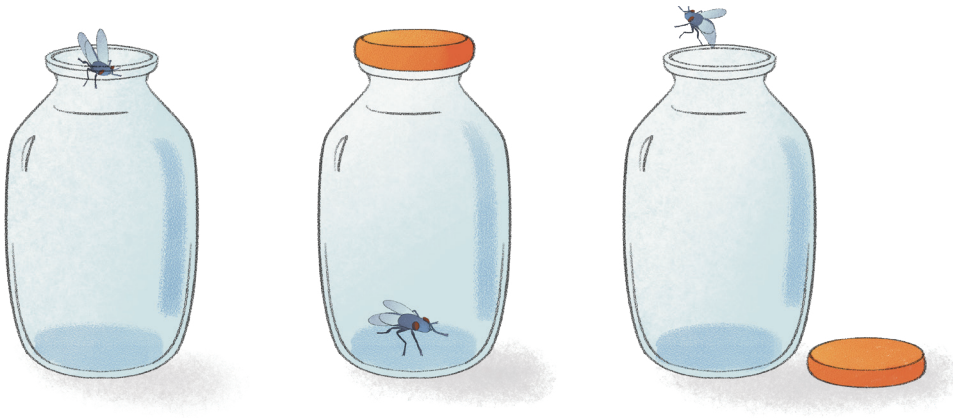

Աշխատանքային թերթիկ

N°	Փորձարկվող բույսեր	Պայմաններ	Արդյունքներ
1	Բույս 1	Չափավոր լուսավորություն, չափավոր ջուր	
2	Բույս 2	Չափավոր լուսավորություն, շատ ջուր	
3	Բույս 3	Մութ տեղ, չափավոր ջուր	
4	Բույս 4	Չափավոր լուսավորություն, ջուր չկա	

Փորձ 4. ճանճ բռնէք, գցէք ապակե տարայի մեջ և ամուր փակէք: Ի՞նչ տեղի ունեցավ մի քանի օր անց: Ինչո՞ւ, **բացատրէք:** Վերջում ճանճին բաց թողէք:

- 1 | Քո կարծիքով՝ ձուկը ցամաքում կարո՞ղ է ապրել:
- 2 | Ի՞նչ էին սովորեցնում փորձերը: Ի՞նչ կարևոր միտք տվեցին քեզ:

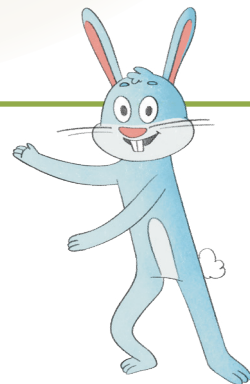
Օդը, ջուրը, լույսը, ջերմությունն ու բնակության վայրը կարևոր պայմաններ են կենդանի օրգանիզմների ապրելու համար:

Անկենդան բնությունը՝ բնակության միջավայր

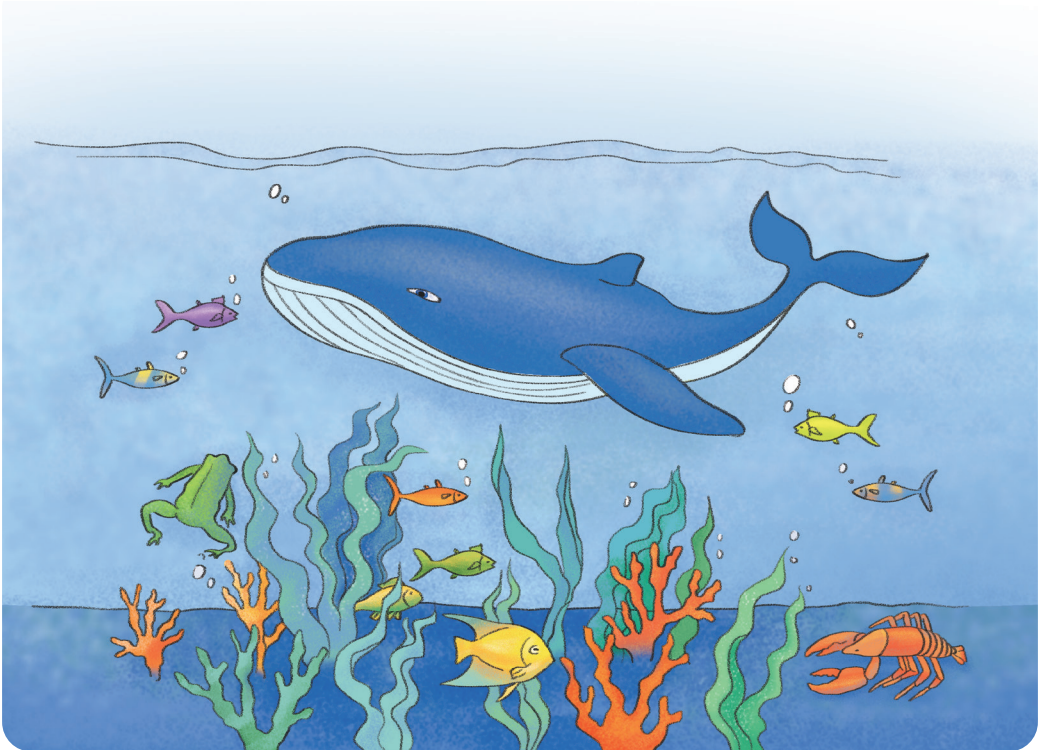

Հիմնական բնակության վայրեր են **ջուրը, հողը, օդը, կենդանիները:**

Արի ուսումնասիրենք դրանցից յուրաքանչյուրը:

1 | Թվարկիր ջրային բույսերի ու կենդանիների ընդհանուր հատկանիշները: Ի՞նչ ջրային տարածքներ գիտես:

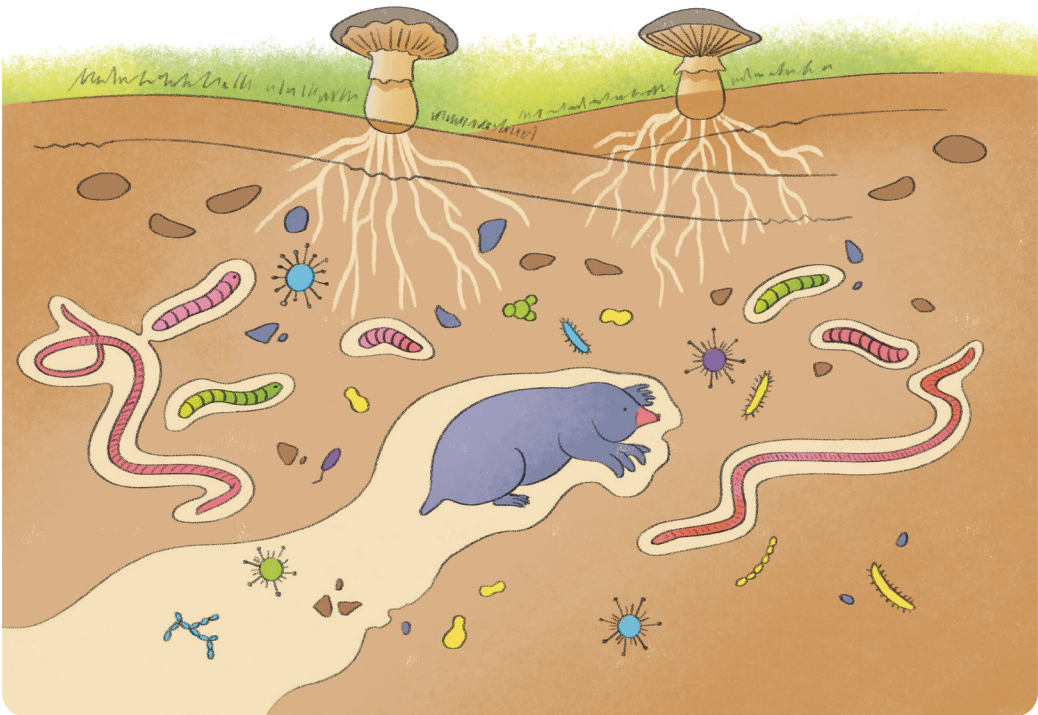
* Հուշում: Ջրային բույսերն ու կենդանիները պատված են լորձով:

Կենդանիներն ունեն մարմնի այնպիսի ձև, որը չի խանգարում ջրում շարժվելիս: Այս ձևն անվանում ենք **շրջհոսելի**:

Ունեն **լողակներ**, որոնցով լողում են:

Շնչում են **խռիկներով**:

2 | Ինչո՞վ են տարբերվում հողում ապրող կենդանիները ցամաքում ապրողներից: **Համեմատիր:**

* Հուշում: Հողում են գտնվում բույսերի արմատները, սնկերի մարմինները, բազմաթիվ մանր ու անտեսանելի էակներ:

Հողում ապրող կենդանիները չունեն զարգացած զգայարաններ՝ տեսողություն, լսողություն:

Նրանց թաթիկները հարմարված են հողը փորելուն:

Հողում ապրող կենդանիների մի մասն էլ որդեր են, կամ որդանման են, չունեն նույնիսկ ոտքեր ու ձեռքեր:

3 | Ի՞նչ են տեսնում նկարում: **Նկարագրիր:**

Գիտե՞ս, որ Երկրի մակերևույթն ամենուր
նույնը չէ: Մի տեղ բարձր **լեռներ** են, մյուսում՝
ավազե **անապատներ**, մեկ այլ տեղ՝ խոր **ձորեր**,
ծառերով հարուստ **անտառներ**, **քարանձավներ**:

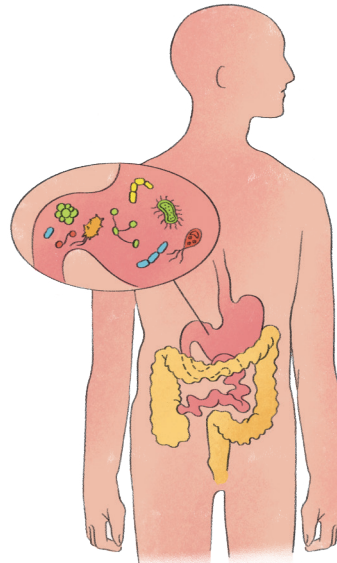
4 | Գիտե՛ս, որ որոշ կենդանիներ ապրում են այլ կենդանիների, նույնիսկ մարդու վրա կամ մարդու մեջ: Օրինակ՝ տիզը, ոչիւը, աղիքային որդերը:

ծառի վրա ապրող սնկեր

ոչիւ

մանրէներ ու որդեր մարդու աղիներում

Հիշում ես հիգիենայի բաժինը:

5 | Ուշադիր **գնահիր** շրջակայքդ:
Նկարագրիր քո գյուղի կամ քաղաքի մակերևույթը: **Պարզիր**, թե ի՞նչ կենդանիներ և բույսեր են ապրում քո բնակավայրում:

● Բնության փոփոխությունները

1 | Արդյոք բնությունը միշտ նույնն է:

2 | **Նկարագրի՛ր** տարվա տարբեր եղանակներին շուրջդ կատարվող փոփոխությունները:

3 | Արի՛ տեսնենք, թե ինչպիսին են բույսերը տարվա տարբեր եղանակներին, օրինակ՝ խատուտիկը:

4 | Բնությունն ինքն է փոխվում, թե՛ մարդն էլ կարող է փոխել այն:

Նկարագրի՞ր՝ ինչե՞ր են պատկերված նկարներում:

5 | Ի՞նչ ազդեցություն է թողնում մարդը բնության վրա: Մտածիր և աղյուսակով **ներկայացրո՛ւ** լավ ու վատ ազդեցությունները:

6 | Արդյունքում Երկիր մոլորակի որոշ ցուրտ վայրեր սկսում են տաքանալ, իսկ տաք տեղանքները՝ սառչել:

Հավերժական սառույցները հալվում են:
Լճերը վեր են ածվում ճահիճների և այլն:

7 | Վերը գրվածից ի՞նչ **եզրակացրիր**:

Փորձիր բնության պահպանության մասին **Նամակ գրել** քեզնից 30 տարի հետո ծնվող երեխաներին (կամ քեզնից 30 տարի առաջ ծնվածներին):

● Բնության պահպանություն: Ի՞նչն է վնասում բնությանը

1 | Բացատրիր, թե ինչ կլինի սկյուռների հետ, եթե կաղնիները քչանան կամ ոչնչանան:

Քանի որ բնությունը պահպանելը շատ կարևոր է, ապա պետք է խնամքով վերաբերվենք նրան:

Անհետացման վտանգի տակ գտնվող կենդանիներն ու բույսերը գրանցված են «Կարմիր գրքում»:

2| Կարո՞ղ ես ասել, թե ինչու է գիրքը կոչվում հենց «կարմիր»:

մուֆլոն

անձխտտ

վարդակուլ

կեռնեխ

բեզդարյան այծ

վարդակակաչ

քարարծիվ

ազնվացեղ եղջերու

գորշ արջ

3 | Ինքդ պատրաստիր «Կարմիր գիրք»
և **Ներկայացրու** ընկերներիդ:

4 | Հայաստանում կան արգելոցներ, արգելավայրեր,
ազգային պարկեր, որտեղ պահպանվում են
վերացող տեսակները:

Սևանի ազգային պարկը

Խոսրովի արգելոց

5 | Ընկերներիդ հետ ուսուցչի օգնությամբ բներ ու
կերամաններ **պատրաստիր** թռչունների համար
և **կերակրիր** նրանց:

Շարժում, ձայն և լույս

Ուժ և շարժում	119
Լույս.....	125
Ձայն.....	129

Նյութեր, հատկություններ, չափումներ

Նյութեր և մասնիկներ, նյութերի հատկությունները	132
Չափեր, չափումներ	137
Ժամ, ժամանակ	140
Յեռավորություն.....	141
Չանգված	142
Զերմություն.....	143

Ուժ և շարժում

Պատմիր՝ ինչ ես տեսնում նկարում:

Տեսնես ինչո՞ւ է գնդակը վերջում գետնին ընկնում:

Որովհետև **Երկիրը ձգում է:**
Գիտե՞ս, տիեզերանավում ամեն ինչ լողում է օդում: Այնտեղ Երկիր մոլորակի **ձգողության ուժը** չկա:

Մարմինը շարժելու համար պետք է ինչ-որ ուղղությամբ կամ **ձգելնք**, կամ **հրելնք**:

Այո՞, դա կոչվում է **ուժ**:

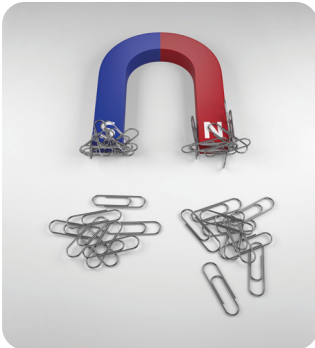
Ինչո՞ւ խնձորը չի բարձրանում վերև:

Ուժը որոշակի ուղղությամբ **հրումը** կամ **ձգումն է:**

Չնայած այն անտեսանելի է, սակայն մենք տեսնում ենք արդյունքը:

Ուժը կարող է ինչ-որ բան շարժել, արագացնել, փոխել ուղղությունը, փոխել ձևն ու չափը:

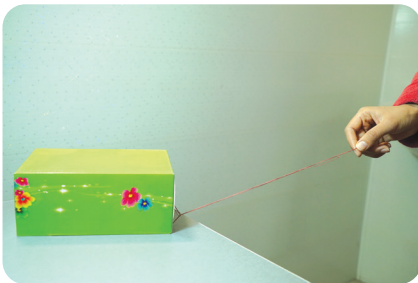
Փորձիր և մեկնաբանիր

մագնիսական ուժ

դիմադրության ուժ

շփման ուժ

գլորման ուժ

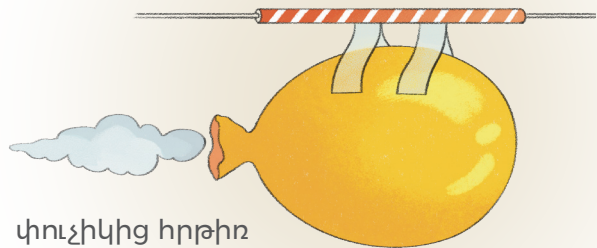
առաձգականության ուժ

2 | Ուժն առաջացնում է **շարժում**:

Որքան ուժեղ ենք **հրում** կամ **ձգում**, այնքան արագ է շարժվում մարմինը:

3 | Փուչիկից հրթիռ **պատրաստիր** և մրցիր ընկերոջդ պատրաստածի հետ:

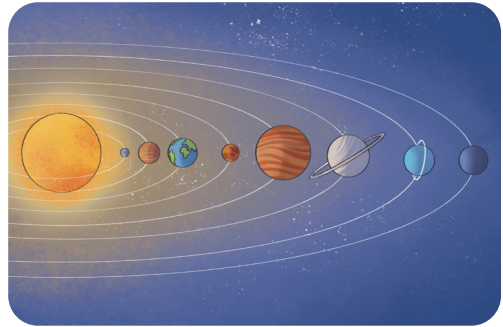
փուչիկից հրթիռ

Ջվարճալի փաստ

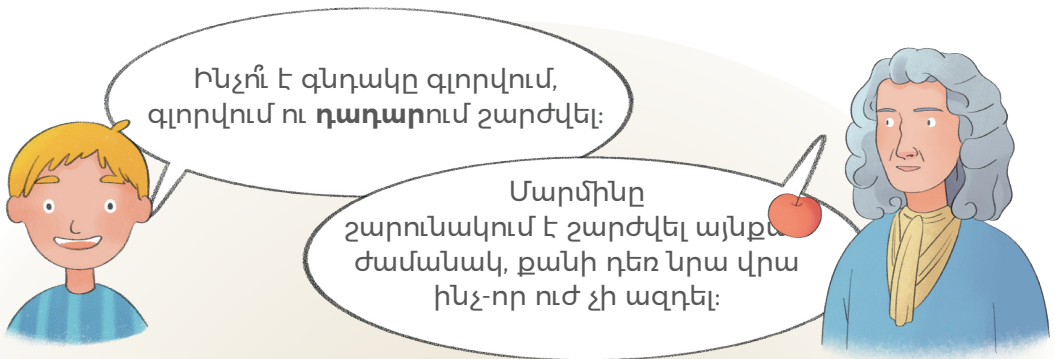
Անտեսանելի ուժերը ստիպում են մեզ ծիծաղել կամ գոռալ: Օրինակ, երբ «Ամերիկյան բլրակներ» ատրակցիոն ես նստում, ուժերը բարձրացնում են քեզ և գցում բլրից: Այդ պահին ստամոքսդ շարժվում է վեր ու վար՝ ստիպելով գոռալ և ծիծաղել:

Յետաքրքիր է
 Արեգակն ունի
 ամենաուժեղ
 ձգողականությունը
 մեր Արեգակնային
 համակարգում:

Տիեզերական ձգողություն

Ինչո՞ւ է գնդակը գլորվում,
 գլորվում ու **դադարում** շարժվել:

Մարմինը
 շարունակում է շարժվել այնքան
 ժամանակ, քանի դեռ նրա վրա
 ինչ-որ ուժ չի ազդել:

Ինչո՞ւ իմ սքեյթը
 չի **շարժվում**:

Փորձիր **հրել**:

5 | Շարժումը մարմնի **դիրքի** փոփոխությունն է:
Դիրքը գտնվելու վայրն է:

6 | Ո՞րն է շարժվում ավելի **արագ**, ո՞րը՝
ավելի **դանդաղ**:

Կազմակերպե՞ք փոխանցումավազք (էստաֆետ)
և գրանցե՞ք, թե ինչ **ուժերի** հետ գործ ունեցաք:
Որո՞նք էին **ուժեղ**, որոնք՝ **թույլ**:

Լույս

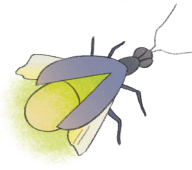
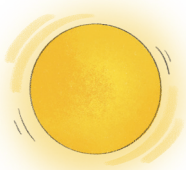
1 | Մենք տեսնում ենք այն, ինչից լույս է ճառագում:

Հիշում ես՝
ո՞ր օրգանով ենք
տեսնում:

Այն մարմինները, որոնցից լույս է ճառագում, կոչվում են **լույսի աղբյուրներ**:

Թվարկիր լույսի բնական աղբյուրներ
(բնության մարմիններ):

Թվարկիր լույսի արհեստական աղբյուրներ
(մարդու ստեղծած):

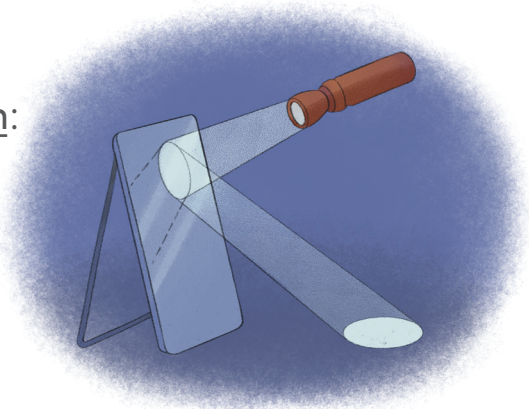
Ինչպէս ենք տեսնում գիրքը.
չէ՞ որ այն սեփական լույս
չունի:

Այն հայելու նման
արեւից իր վրա ընկած լույսն է
անդրադարձնում:

2 | Փորձիր

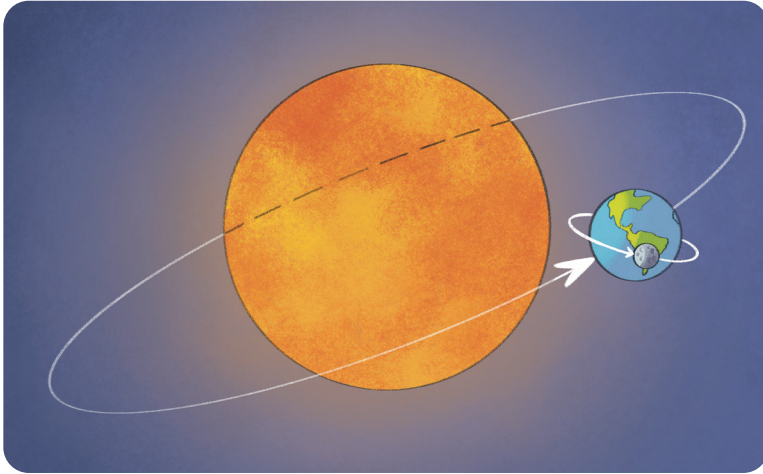
Նկարում պատկերվածը:

3 | Փորձիր պատին ստանալ տարբեր տեսքի ստվերներ: Ինչպէս արեցիր: **Բացատրիր:**

3 | Բացատրիր, թե ինչու է Երկրի մի կողմը լուսավոր, հակառակ կողմը՝ մութ:

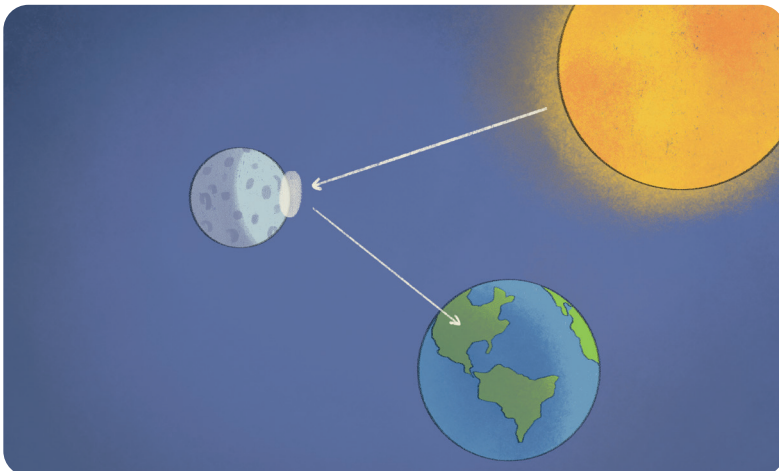

4 |

Ինչո՞ւ է լուսինը լուսավորում գիշերը:

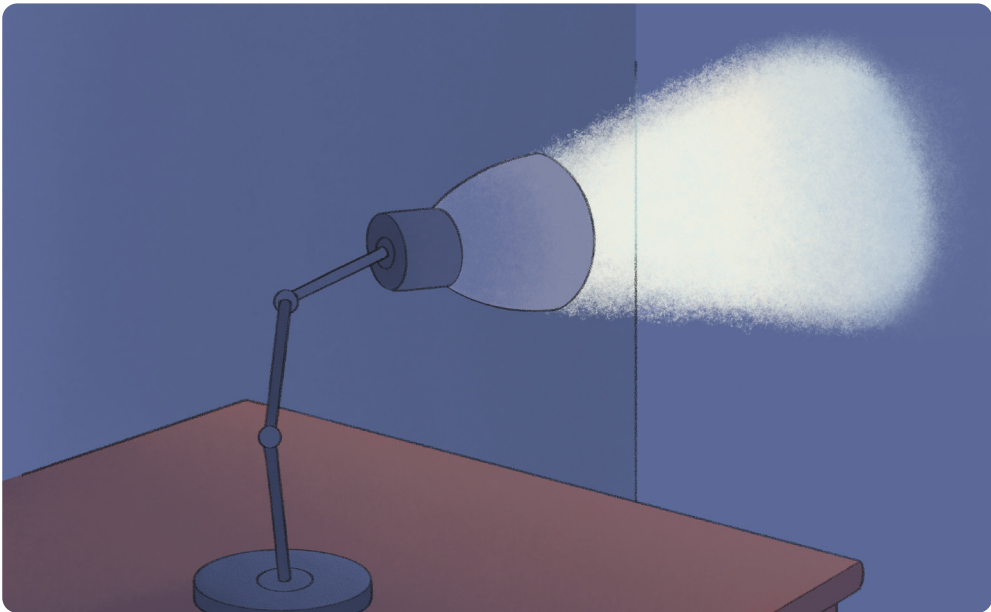
Լուսինը չի լուսավորում: Այն լուսավորվում է Արեգակից: Մենք տեսնում ենք լուսավոր մասը:

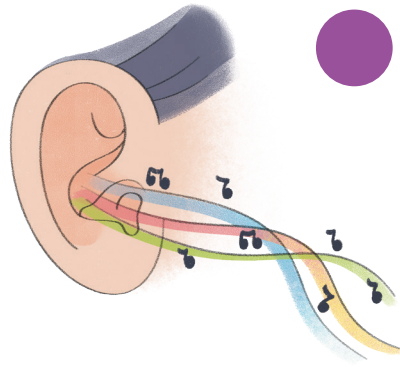

Դիտի՛ր, փորձի՛ր, հիմնավորի՛ր

Մտի՛ր մութ տեղ և լապտերով փորձիր հնարավորինս ամբողջությամբ լուսավորել սենյակը: Ի՞նչ ուղղությամբ կպահես լապտերը:

Զայն

Զայնը յուրահատուկ անտեսանելի ալիք է:

Զայնն առաջանում է մարմինների շարժումներից ու տատանումներից:

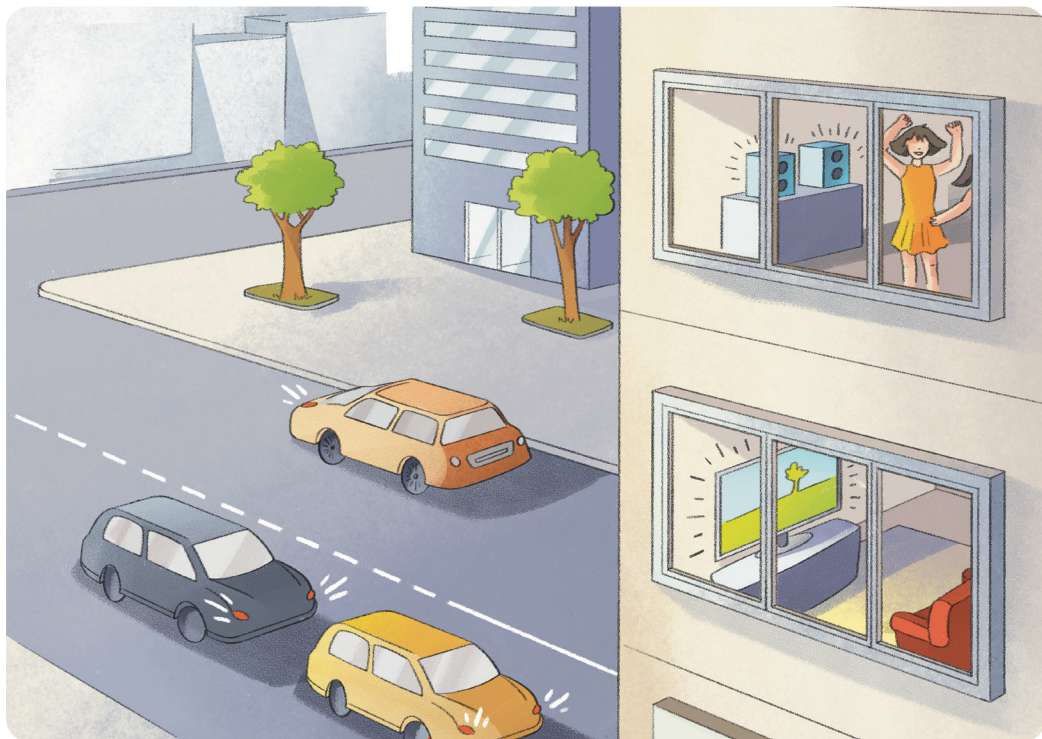
1 | Թվարկիր՝ ի՞նչ ձայներ կան նկարում:

Այստեղ տեսնում ես ձայնի բնական աղբյուրներ:

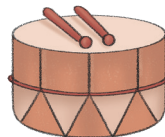

2 | Թվարկիր՝ ի՞նչ ծայներ կան այս նկարում:

Այստեղ տեսնում ես ծայնի **արհեստական** աղբյուրներ:

Գուշակիր՝ ծայնը բնական է, թե՛ արհեստական:

Կարո՞ղ եմք ձայնը
տեսնել:

Հիմա կփորձենք:

Դիտի՞ր, փորձի՞ր, հիմնավորի՞ր

3 | Տեսանելի ձայն

անջատած է

միացրած է

Նկարագրի՞ր և բացատրի՞ր՝ ի՞նչ տեսար:

Նյութեր և մասնիկներ, Նյութերի հատկությունները

1 | Նկարագրիչ մարմինները:

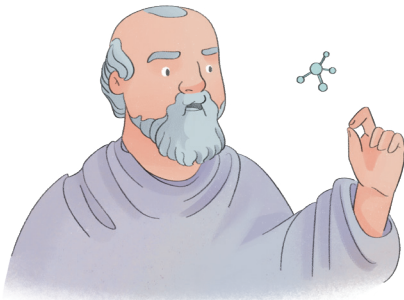

Սեղանը պատրաստված է փայտից:
Փայտը **պինդ**, **բնական նյութ** է: Սեղանը
հարթ է: Մեծ չէ: Հատակից բարձր է
50 սմ: Բաց շագանակագույն է:

Բաժակը պատրաստված է ապակույց: Ապակին...,
արհեստական նյութ է:...

2 | Մարմինները կազմված են նյութերից, իսկ նյութերը՝ մասնիկներից:

Նյութը չենք կարող անվերջ մանրացնել: Կան փոքր, անբաժանելի մասնիկներ, որոնք աչքի համար անտեսանելի են:

3 | Բնության մեջ գոյություն ունեցող նյութերը բնական նյութեր են:

Մարդու կողմից ստեղծված նյութերը արհեստական նյութեր են:

Գուշակի՛ր՝ բնական է,
 թե՛ արհեստական:

4 | Նյութերն ունեն տարբեր հատկություններ՝ գույն,
 ձև, չափ, ամրություն, հոտ, համ և այլն:

5 | Նյութերը լինում են երեք վիճակում՝
պինդ, հեղուկ, գազային:

Թվարկի՛ր հեղուկ նյութեր:

Թվարկի՛ր պինդ նյութեր:

Թվարկի՛ր գազային նյութեր:

6 | Որո՞նք են ջրի երեք վիճակները:
Ինչպե՞ս կստանաս:

7 | Ընկերներիդ հետ **ուսումնասիրիր** շուրջդ եղած մարմինները և **գրանցիր** աղյուսակում:

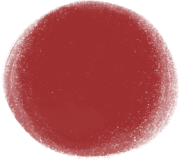
	Փայտ	Ապակի	Ձեթ	...	...	...
Բնական	X					
Արհեստական		X				
Պինդ						
Հեղուկ						
Փափուկ						
Ողորկ						
Թափանցիկ						
Դեղնավուն						
...						
...						
...						

Չափեր, չափումներ

1 | Կարելի՞ է ամեն
ինչ չափել:

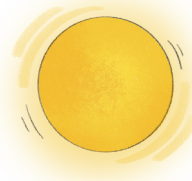

մուգ
կարմիր

բաց
կարմիր

ուժեղ լույս

թույլ լույս

վարար
անձրև

մեղմ
անձրև

ցածր
ձայն

բարձր
ձայն

2 | Ինչո՞ւ է պետք չափել:

3 | Ինչո՞վ պետք է չափել:

6 | Ի՞նչը կարելի է չափել:

Ժամ, ժամանակ

Փորձիր ընկերներիդ հետ

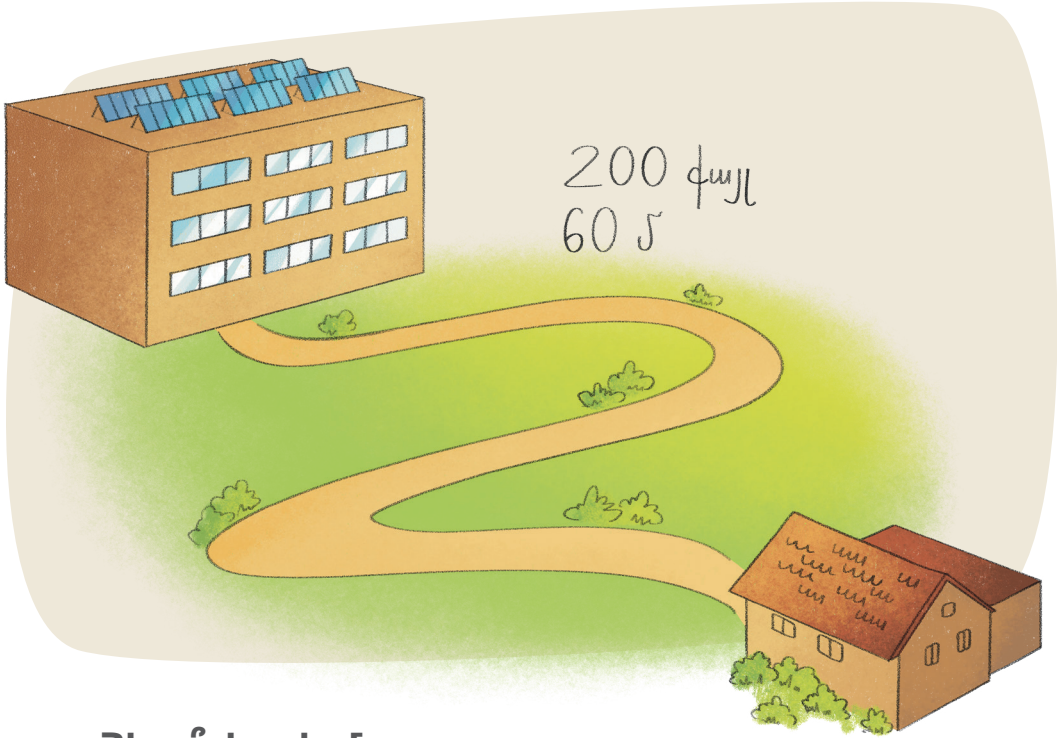
Արի ժամացույց կատրաստենք:

Մենք էլ օրացույց կատրաստենք:

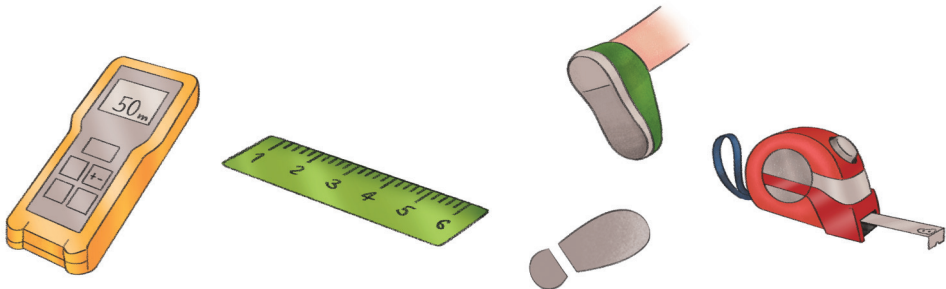

Ջեռավորություն

Ջեռնի է, թե մտտ:

Չափիր դասասենյակի մուտքից մինչև քո սեղանն ընկած հեռավորությունը: Ի՞նչ գործիք օգտագործեցիր:

Զանգված

Ծանր է, թե թեթև:

1 | Հարցրո՞ւ ծնողներիդ, թե տանը զանգված չափելու (կշռելու) ի՞նչ սարքեր ունես:

2 | Կշռի՞ր դասագրքերդ և վաղվա համար դասավորած պայուսակդ:

Ջերմաստիճան Տա՞ք է, թե սառը:

Իմ սենյակում
ջերմաչափ
կա, դրանով
կարգավորում եմ
ջեռուցումը:

Ես ջրի
ջերմաչափով
չափել եմ: Ջուրը
եռում է 100 °-ում:

Հենց եղբայրս վատ է
զգում, չափում եմ մարմնի
ջերմաստիճանը, հետո
դեղ տալիս:

Տանը միշտ
պետք է
ջերմաչափ
ունենալ:

Մարդու մարմնի նորմալ ջերմաստիճանը 36°C է:

Ընկերներին հետ **չափի՞ր** դպրոցի մարզադահլիճի, դասասենյակի, միջանցքի, դրսի ջերմաստիճանները, **գրանցի՞ր, համեմատի՞ր:**

Մարզադահլիճ	
Դասասենյակ	
Միջանցք	
Բակ	

Յեղինակային խումբը շնորհակալություն է հայտնում դասագրքի ստեղծմանն աջակցած բոլոր անհատներին և կազմակերպություններին, այդ թվում՝ Երևանի բուսաբանական այգուն, Բյուրականի աստղադիտարանին, «Տաթևեր» ճոպանուղուն, Համշեն տուրին, «WWF-Հայաստան»-ին, Հայաստանի ֆուտբոլի ֆեդերացիային, Արաքս Մանուչարյանին, Ալեքսանդր Մալխասյանին, Վահե Գևորգյանին, Տիգրան Գասաբյանին, Կարեն Թոխաթյանին, Նառա Պապյանին, Նարեկ Չիլինգարյանին, Արմինե Հայրապետյանին, Մերի Մարգարյան, Գոհար Մնացականյանին, Հակոբ Միկոյանին, Գառնիկ Մելիք-Կարապետյանի ընտանիքին, Վահագն Վարդումյանին և Ռազմիկ Ավետիսյանին՝ օգտագործված պատկերների տրամադրման համար:

Գրքի շապիկը Բեգոարյան այծի լուսանկարը՝ Ալեքսանդր Մալխասյանի (WWF-Հայաստան), նկարազարդումը՝ Լիլի Կարապետյանի:

Նոնա Պողոսյան Կարինե Մարգարյան

Ես և շրջական աշխարհը (մաս 2)

Հանրակրթական դպրոցի 2-րդ դասարանի դասագիրք

Հեղինակներ՝	Նոնա Պողոսյան, Կարինե Մարգարյան
Խմբագիր՝	Սաթենիկ Մկրտչյան
Ձևավորող՝	Նորա Գալֆայան
Կազմի ձևավորող՝	Լուսինե Նավասարդյան
Նկարագրող՝	Լիլի Կարապետյան
Տառատեսակը՝	«Montserrat Armenian», Վահան Հովհաննիսյան

Հեղինակային բոլոր իրավունքները պաշտպանված են:

Տպագրությունը օֆսեթ: Թուղթը՝ օֆսեթ: Չափսը՝ 700x100 1/16

